

KRITIKAI SZEMLE

JAKUBOVICH EMIL és PAIS DEZSŐ: *Ó-magyar olvasókönyv*. Pécs. A Danubia kiadása. 1929. 8° XLI + 305 l. — Tudományos Gyűjtemény, 30.

A magyar nyelvtudománynak igen értékes, régen várt, hézagpótló terméke e könyv, melynek megalkotói a magyar nyelvtörténetnek kitűnő buvárai. *Jakubovich Emil* nyelvemlékeinknek ma kétségtelenül egyik legjelesebb ismerője és számontartója, kiben a történetbúvár és filológus legzebb erényei egyesültek. *Pais Dezső*, ki nyelvemlékeink ismeretében is méltó munkatársa *Jakubovichnak*, ősi személy- és helyneveink buvárlatában már eddig is olyan munkát végzett, mely a legilletékesebb szakkörök figyelmét és elismerését méltán vonta magára.

Az *Ó-magyar olvasókönyv* anyaga háromféle típusú nyelvemlékekből áll: *szórványemlékekből*, *szövegekből* és *szójegyzékekből*.

Szerenéses kifejezéssel *szórványemléknek*, röviden *szórványnak* nevezik a szerzők azokat a nyelvemlékeket, melyeket eddig *indirekt*, vagy *nem összefüggő nyelvemlék* s más hasonló neveken emlegettek, vagyis az idegen szövegekben előforduló magyar szavakat, szókapcsolatokat és tulajdonveket. *Szórványaink* nyelvtörténeti értékének jellemzésére legbeszédesebb bizonyítéknak hangtörténetünk újabb nagyszerű lendületét hozzák fel. Régen a szórványokban csak kuriózumokat, hulladékokat láttak, melyeket nem vettek figyelembe. *Szamota István* hívta föl először a figyelmet a szórványok nagy nyelvtörténeti értékére. *Melich János* pedig azt állapította meg, hogy tulajdonneveink épúgy alá vannak vetve a hangtörténeti változásoknak, mint a közsavak s így azokkal teljesen egyenlő értékű nyelvtörténeti emlékek. Hogy a magyar hangtörténet perspektívája *Gombocz Zoltán* és *Melich János* hangtörténeti felfedezései nyomán az utóbbi időkben annyira kiszélesedett, a szövegtől munkásság új, szélesebb áttekintésű horizontot nyert. az ezeknek a szórványoknak köszönhető, melyek századokkal vitték az eddiginél mélyebbre a nyelvtörténetben a kutatás mérőónját. A legrégebbi szórványok a IX–X. századbéli arab-perzsa földrajzi művekben találhatók. A X. század közepétől kezdve a bizánci és nyugati kútfőkben tűnnek fel szórványemlékek s még hitelesebb adatokat nyerhetünk a hazai kútfőkből. De a szórványemlékeknek leggazdagabb kincseshányái a hazai oklevelek. Ezek közt a legrégebb: az 1002. előttről való veszprémvölgyi apácák adománylevele görögnyelvű, a többi oklevél az 1055-iki tihanyi alapítólevéltől kezdve legnagyobbbrészt latinnyelvű.

Olvasókönyvünk az arabs-perzsa kútfőkből és *Konstantinos Porphyrogenetos* művéből vett szemelvényekkel kezdődik. *Luitprand* Antapodosisából azt a részt olvashatjuk, mely a magyarok „ördögi” *húí. húí* csatakiáltásáról tesz említést. A *Veszprémvölgyi anácák görögnyelvű adománylevele* a legelső magyar oklevélszöveg (1002. előttről), melynek Kálmán-kori átiratban fennmaradt görög szövege a helyneveket Szent István-kori, latin renovatioja pedig ugyanazon helyneveket Kálmán-kori alakban tartotta fenn. Az 1055-ből való *Tihanyi anátság alapítólevele* 58 magyar szót, 9 magyar ragot és kénzót tartalmaz. Megtaláljuk itt a dömösi prépostság 1138-iki terjedelmes adománylevelének érdekes szemelvényeit, melyben 60 birtok s több mint nyolcadfélszáz személynév van felsorolva. Számos szórványemlék között bő szemelvényekben szerepel *P. mester* Gesta Hungaroruma s a nevezetes Váradí Regestrom. Mindenik emlékhöz bevezetés közli a szükséges tudnivalókat. A kiadásra szánt szórványemlékekben nemcsak változottságra törekedtek, hanem arra is, hogy velük a nyelvtörténeti fejlődést

és a különböző vidékek nyelvjárását is tükröztessék, amennyiben ez lehetséges volt.

Az *Ó-magyar olvasókönyv*-nek az oklevelek mintaszerű kiadásán, tanulságos szemelvényekben való összeválogatásán kívül legnagyobb érdeme az oklevéladás műveltségtörténeti háttérének megrajzolása, mely érdekesen mutatja be diplomatikánk fejlődéstörténetének azt az idejét, melyben ez oklevelek életre keltek. Az oklevelek adatainak nyelvtörténeti értékelésén kívül itt szólnak az oklevéladó hatóságokról (királyi kancellária, hiteles helyek, az ország világi nagybírái, megyei, városi hatóságok), az oklevélírók személyéről, az oklevelek fajairól, a hamisítványok adatairól nyelvtörténeti szempontból, végül a ránk maradt középkori okleveleink legfontosabb gyűjteményeiről, melyek közül pl. az Országos Levéltár több mint 39.000 darab középkori oklevelet őriz eredetiben, átiratban és másolatban. Tanulságos annak a megindokolása is, miért nem elég az oklevelek adatainak szótárszerű megismerése s mi indokolja ilyen olvasókönyvnek is a szükségességét. „Filológiailag szabatos és eredményes munkát csak akkor végzünk, ha a forrást a maga megbontatlan egységében vizsgáljuk át. Hiszen a szórványok gyakran egymást magyarázzák, vagy csak kapcsolatosan világítanak rá bizonyos jelenségekre, azonkívül pedig az idegen szövegnek nem ritkán épen a távolabbi részletei nyújtanak útbaigazítást“.

A Jókai-kódex előtti időből, — a könyvünkben közölt emlékek korának ez a természetes határpontja, — nemcsak szórványok, hanem *szövegek* is maradtak ránk. Helyesebb kifejezéssel szövegnek hívják a szerzők a nyelvemlékeknek azt a fajtát, melyet eddig *összefüggő nyelvemlékek* hívtunk. Pontos kiadását olvashatjuk az *Ó-magyar olvasókönyv*-ben az 1200. tájáról való *Halotti Beszédnek*, a legújabban fölfedezett *Ó-magyar Mária-síratomnak*, a *Gyulafehérvári Glosszák*-nak meg a *Königsbergi Törödékek*-nek. A hozzájuk írt bevezetések minden szükséges tudnivalóról tájékoztatnak bennünket. Szövegemlékünk e korbéli csekély számán elmélkedve önként fölmerül az kérdés, hogy írtak-e már a Halotti Beszédnél korábban is magyar szövegeket, művelték-e nagyobb mértékben a magyarul írást a XIII—XIV. században? E kérdésre a szerzőknek alaposan megindokolt felelete az, hogy a magyar kereszténység és királyság első harmadfél századában a tatárjárásig az írásbeliség színvonalára és gyakoriságára nem lehet egészen mértékadó az ez időből ránk maradt emlékek száma. A tatárjárásnak rendkívüli számban estek áldozatul az emberi művek is. Avagy mivel magyarázhatjuk egyébbel, hogy akkori nyelvemlékeink zöme olyan helyekről való, melyek a veszedelemnek nem estek áldozatul (Pannonhalma, Esztergom, Veszprém)? Az egyházi könyvek csekély számát okleveles emlékeinkhez viszonyítva a magyarázza, hogy az oklevelet különös gonddal őrizték, míg az egyházi könyvek a mindennapi használat következtében aránylag gyorsan pusztultak, avult nyelvük és helyesírásuk vagy egyéb ok miatt időnkint selejtezésnek voltak alávétve. A magyar szöveg sem lehetett olyan ritka e könyvekben. Hiszen az egyházi életnek voltak olyan mozzanatai, melyekben a nép nyelvét mindenestre alkalmazni kellett. Azonkívül szórványaink és szövegeink helyesírása is huzamosabb fejlődés bélyegét hordja magán, melyen lehetetlen föl nem ismernünk egy megállapodott rendszer körvonalait. A Halotti Beszéd nyelve pedig előzmények nélkül alig képzeltető határozott stilisztikai készséget árul el. Ezek az indokok a mellett szólnak, hogy az oklevél- és szövegírók nem elszigetelten kísérleteznek magyar nyelvi elemek írásos megrögzítésére. A szerzők alaposan megindokolt nézete az, hogy a jelzett korban nálunk számottevő latinnyelvű írásos tevékenység folyt, és ezzel, bár jóval szerényebb mértékben, a magyarnyelvű írásság is velejár.

Harmadik nyelvemlék-típusunk e korból a *szójegyzékek*. Ezekhez külön tanulmány vezet bennünket, mely tovább folytatja az írásbeliség fejlődéstörténetét Nagy Lajos és Zsigmond korában. Erre az időre esik a Jókai-kódexnek és *Tamás* meg *Bálint* husszita bibliafordításának a keletkezése is, de mindkettő későbbi másolatban maradt fenn. Ez utóbbit illetőleg szembeállnak azzal az újabban ismét terjedni kezdő, de hibás vélekedéssel, hogy

ezek nem husszita, hanem premontrei, esetleg bencés eredetűek. Az eddigi és saját kutatásaik alapján a régebben általánosan elfogadott nézet helyességét állapítják meg, vagyis, hogy az első magyar bibliafordítás husszita eredetű.

Az oklevelekhez hasonló módon művelődéstörténeti alapon mutatja be legrégebb szójegyzékeinket a XIV. század végéről és a XV. sz. elejéről: a *Besztercei, Schlügli, Soproni és Königsbergi Szójegyzéket*.

Pontos szükségletet elégít ki a könyv két függeléke. Egyik az 1200. előttről eredetiben fennmaradt oklevelek teljes jegyzékét foglalja magában. Mivel ez időből kevés az eredetiben fennmaradt oklevelek száma, mind szükséges voltuknál, mind régiségükénél fogva kívánatos a számontartásuk. A második függelékben arról tájékoztatnak, hogy a főbb oklevélkiadványok milyen mértékben elégítik ki a nyelvtudomány követelményeit.

Sajnáljuk azonban a nyelvészeti magyarázatok, felvilágosítások hiányát. Igaz, hogy a legsürgősebb szükségletet kellett kielégíteniök, s a könyv terjedelme így is tekintélyesre nőtt. De a művelt nagyközönség figyelmét annyira felköltötték már a hely- és személynévkutatás terén újabbban elért szép eredmények, hogy bizonyára közöttük is számos olvasója fog akadni e rég várt könyvnek.

A közönségnek az a rétege azonban, amelyiknek a szerzők könyvüket elsősorban szánták, kitűnő segédeszközt nyert benne nyelvtörténeti buvárlataihoz és tanulmányaihoz. Nyelvtudományunkra kétségtelenül termékenyítő hatást fog gyakorolni, a szaktudósnak egyik legtöbbet forgatott tanácsadója lesz ez a ritka nagy gonddal, tudással és körültekintéssel készült *Ó-magyar olvasókönyv*, mely napjaink nyelvtudományi irodalmának egyik legerettebb terméke.

Csűrű Bálint.

GOMBOCZ ZOLTÁN és MELICH JÁNOS: *Magyar Etymologiai Szótár*, X. füzet. Budapest 1930. 1441–1600 l.

Az imént került ki a sajtó alól a magyar nyelvészet e reprezentatív alkotásának X. füzeté, mellyel e nagy mű első kötete befejezést nyert. A száz éves hatalmas kötetnek ez utolsó füzetében befejeződik a *d* betű és elkezdődik az *e* betű (az *érdem* szóig). Több ízben jellemeztük a két európai híri tudós szerkesztő módszeres, kritikai eljárását a szófejtésben. Most a X. füzet tartalmának illusztrálására bemutatunk néhány szófejtést.

A *durcás* szavunkra az első adat 1602-ből való. Ismert jelentése: 'trotzig, widerspenstig, ungebärdig'. Másik jelentése: 'gyürkés (kenyér)' a népnyelvben él. Noha a *durcás* lelki jelentése időrendben előbb jelentkezik, mégis kétségtelen, hogy 'gyürke, forradás, dudorodás' jelentését kell eredetibbnek gondolnunk s nyilván egyeredetű a 'púp, dudorodás, kinövés' jelentésű *duc*, *dúc*, *ducc* szóval, melynek szintén van *durc* változata is. — A 'gazdag' jelentésű *dús* szavunk végeredményben a latin *duce*-szónak olasz származékára: a *doge* (nyelvjárásilag *dus*) szóra megy vissza, mely talán szláv közvetítéssel került hozzánk. — Az *eb* szó a magyar nyelv eredeti szókészletéhez tartozik. Megvan a vogulban és osztyákbán is. — Az *ebéd* és *ecet* szláv eredetű szó (*objed*, *ocet*). — Az *édes* az *íz* (*éz*) szó származéka. — Az *edz* igéről meg tudjuk, hogy az *öt* (= önt) igétől származik *-sz* gyakorító képzővel. *Ötsz* eredetileg = 'öntöz', azután 'beáztat, ismételten bemárt'; a kovácsmesterség műszavai közt vette fel a '(vízbe mártással) megkeményít' jelentést s innen átvitt értelemben: 'testet, lelket megacéloz, ellenállóvá tesz'. Kétségtelenül eredeti szókészletünkhöz tartoznak az *ég* (főnév és ige), *egér*, *egu*, *egyéh*, *egyens*, *egyveleg*, *eh!* (indulatszó), *éh* (=belső rész, szív' stb.), *ehajt*, *ej!* (ind.-szó), *éj*, *éjtszaka*, *ék*, *el*- (elő, elől stb.), *él* (főnév és ige), *Előd* (személynév), *ellen*, *ember*, *eme*, *emel*, *én*, *ének*, *Enyed*, *enyeleg*, *ép*, *epe*, *epecsel*, *eper* stb. Óseredeti szavunk a kihalt *emik* szó is (=szopik). Megvan az osztyákbán, finnben és permiben. Ma is él a *csecsemő* (=csecsszopó) utótagiában meg az *emlő* szóban, mely az *emleni* (=szoptatni) ige származéka *Emelő* alakban női személynév volt a XII. században. Az *emik* családjából való

még a Königsbergi Töredékben is előforduló *emlet* (= szoptat) s a szintén kódex-korbeli *emtet* szó, de mindkettő kihalt. A szintén kihalt *eme* „anyát, nőtényt” jelentett s máig megvan a finnben, észtbén, osztjákban, sőt a szamojédban, kirgizben, mandzsuban, mongolban is hasonló jelentéssel. *Emöd* és *Emse* származéka női személynév is volt. Az *eke* bolgár-török jövevény-szó. Valószínűleg szintén az az *ér* ige is, melynek számos jelentése és népes családja van nyelvünkben. Származékai közé tartozik az *érdekel*, *érdes*, *érez*, *érint*, *érlel*, *ért*, *érkezik*, *érték* stb. E füzetben van szó az *Erdély* tulajdonnév etimológiájáról is. Az *erdő* és az *elü* (= pars ulterior^o) összetétele. Jelentése: „erdőtúli rész”, az elnevezés tehát Magyarország felől értendő. Legrégibb ismert alakja: *Herdecheliu* vagy *Erdecheliu*, ebből lett a *ch* félhangzóna változásával *Erdeüeliu* s a magyar hangrendszer további fejlődése folyamán alakult ki a mai *Erdély* alak.

Örömmel üdvözöljük a magyar nyelvtudomány e nagy alkotását az első kötet befejezésekor! Erőt, kitartást, kívánunk a folytatásához.

Csúry Bálint.

MORAVCSIK GYULA: *Az onogurok történetéhez.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 27. sz. Budapest. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 1930. 8 r. 37. l. (Németül megjelent: Ungarische Jahrbücher. Band X. Heft 1—2. 1930. április.)

A magyar őstörténet egyik legkiválóbb kutatója, a bizánciológus Moravesik Gyula, ez alkalommal is a magyarság honfoglalás előtti őstörténetének területére irányítja figyelmünket. A nála megszokott alaposággal és világos okfejtéssel igyekszik fényt deríteni azokra a népmozgalmakra, melyek a Kaukázus és Fekete-tenger északi partvidékén a húnok megjelenésétől a magyar honfoglalásig terjedő öt évszázad leforgása alatt lejátszódtak. Ebben az időben a hún-bolgár-török népek állandó hullámozást mutatnak. Törzsek és néprészek új egységekbe fonódnak, majd ismét szétválnak. Sőt e népegységek nevei is változnak. A kutatót e jelenségek nagy nehézségek elé állítják.

Ismeretes, hogy a fenti népmozgalmak kutatásában szinte kizárólagos forrásul a bizánci történeti irodalom szolgál. A bizánci birodalmat ugyanis e népmozgalmak közelről érintették. A bizánci források meglehetősen bő tájékozódást nyújtanak az V. és VI. századról, de a következő két századra vonatkozólag a bizánci birodalom megingása miatt e források meggyérülnek és a tájékozódásban hézagok állanak be. E hézagokat a kutatók a nyelvészet segítségével igyekeznek kitölteni. Moravesik tudatában van annak, hogy az így nyert következtetések távolról sem egyenértékűek azokkal az értesülésekkel, melyeket az esetleg előkerülő történeti adatok hozhatnak felszínre. Ezért kitartó bűvárkodással tanulmányozza az egész bizánci irodalmat, hogy a még lappangó adatokat a kérdéses népmozgalmakról ismertté tevé. a magyar őstörténet homályos részleteibe nyerjünk bepillantást.

Szerző már évek óta foglalkozik ama név- és szóanyag feldolgozásával, melyet a bizánci források a török népekre és a magyarságra vonatkozólag megőriztek. Kutatásaiban egy ideig ismeretlen bizánci tudósításra bukkant. E tudósítás az onogurokra vonatkozik, de rávilágít a dunai bolgárok eredetére s közvetve a magyar őstörténet szempontjából is különös figyelmet érdemel.

A Moravesik által felfedezett új forrás Agathon diakonusnak egy theologiai értekezése.

Agathonról ismeretes, hogy ő szerkesztette a 680—681-ben Konstantinápolyban tartott hatodik egvetemes zsinat aktáit. E zsinat Konstantinos Pogonatos császár alatt leszámolt a monotheleta irányzattal s visszaállította az orthodoxiát. De három évtizeddel később Philippikos Bardanes császár (711—713) rövid időre még egyszer visszaállította a monetheletizmust s uralkodása első ténykedéseként elégettette a kérdéses zsinatnak a császári udvarban őrzött aktáit. Philippikos Bardanes

bukása után II. Anastasios Agathon diakonust, a konstantinápolyi patriarchatus levéltárosát és főjegyzőjét bízta meg, hogy az elégetett aktákat újakkal pótolja. Agathon elvégezte a reábizott munkát s ehhez egy Epilogus-t csatolt. Ebben az Epilogusban kemény szavakkal illeti Philippikos Bardanest s bukását isteni igazságszolgáltatásnak nevezi. „Ő volt az oka — mondja Agathon diakonus Philippikos Bardanes császárról — a szomszédos nép, az *onogur-bolgárok* közvetlenül akkor történt támadásának, mely a Thráciában levő keresztyének foglyul ejtésével és mészárlásával járt“.

Erről az eseményről más későbbi bizánci források is megemlékeznek (Theophanes és Nikophoros), de a szóban levő népet *bolgár*-nak említik. Minthogy Agathon az eseményeknek kortársa volt s közvetlen a császári udvar és patriarchatus környezetében élt, Moravesik joggal állítja, hogy Agathonnak az *onogur-bolgár* névre vonatkozó tudósítása nem lehet önkényes kombináció, hanem ennek tudata csak maguktól a bolgároktól származhatik, kik ebben az időben még tudatában voltak eredetüknek s kik csak teljes elszlávosodásuk után szüntették meg a rokon népekkel (pl. magyarokkal) való érintkezésüket.

Moravesik ez új adatot igen érdekesen és nagy kritikai körültekintéssel összhangba hozza a többi ismert forrással, több esetben eltünteteti az eddigi homályt s világos képet ad az onogur népek történetéről. Vizsgálódásai eredményeként az onogurok történetének főbb mozzanatait a következőkben foglalja össze:

Az V. század közepe táján az onogurok Nyugat-Szibériából a Kaukázus vidékére vonulnak s a Kubán mellett telepednek le.

A VI. század közepe táján az onogur törzsek türk fennhatóság alá kerülnek.

A VII. század elején Kovral megalapítja az onogur-bolgárok birodalmát: „Nagy Bulgáriá“-t.

A VII. század közepén a kazárok előnyomulása következtében Kovral birodalma felbomlik s az onogurok szétszakadnak; egy rész Isperich vezetésével a Duna vidékére vonul s 679-ben meghódítja mai hazáját (dunai bolgárok), egy másik rész Baján vezérlete alatt az őshazában marad s a kazárok alattvalója lesz (magyarság), némely részek pedig északkelet felé húzódnak (baskírok és volgai bolgárok).

IX. század közepén a kazár birodalom szövetségéből kiválik az onogur-magyarság és nyugat felé húzódva, a század végén elfoglalja mai hazáját.

Fejtegetéseiből Moravesik azt a következtetést vonja le, hogy a magyarságot egy bolgár-török nép, a dunai bolgárok ősei, az onogur-bolgárok szervezték meg, kiktől török jövevényszavaink egy részét kaptuk.

Dr. Kántor Lajos.

BARÓ EÖTVÖS LORÁND EMLÉKKÖNYV. A M. T. Akadémia megbízásából szerkesztette Fröhlich Izidor osztálytitkár. Kiadja a M. T. Akadémia. Budapest, 1930. 8-r. 318 l.

Ez az emlékkönyv a M. T. Akadémia br. Eötvös Loránd emlékezetének szentelt ünnepélyes közülésen elmondott beszédeket és a Matematikai és Fizikai Társulat Báró Eötvös Loránd füzetében megjelent, Eötvös Loránd tudományos munkásságát ismertető cikkeket tartalmazza.

Berzeviczy Albert előniki megnyitójában a két Eötvös: József és Loránd közéleti és tudományos munkásságának jellemző vonásait, az apa és fia egymáshoz való viszonyát fejtegeti. Maid Kozma Andor „Eötvös Loránd“ e. költeménye után Fröhlich Izidor br. Eötvös Loránd felett tartott emlékbeszéde következik. Eötvös Loránd egész élete és tudományos munkássága elvonul előttünk e beszédben, amelyet kiegészít Pekár Dezsőnek „Báró Eötvös Loránd alkotásainak jelentősége a tudományban és a gyakorlati életben“ címen tartott megemlékezése.

Fröhlich és Pekár beszédeiből főbb vonásokban látható Eötvös Loránd alapvető munkássága. Főképpen a fizika három nagy problémájával a *kapilláris jelenségekkel*, a *gravitációval* és a *földmágnességgel* foglalkozott.

A folyadékok szabad határán észlehető jelenségek: a *kapilláris jelenségek* hatására lesznek a folyadékeseppek gömbalakúak, ezek szabják meg a pohárban a víz felületének alakját stb. Vizsgálatai során Eötvös egy igen fontos összefüggést állapított meg a folyadékok felületén működő erők és a folyadékok szerkezete, molekula súlya között. Ez az összefüggés Eötvös-féle törvény néven ismeretes és a fizika messze kiható törvényei közé tartozik.

A mult század nyolevanes éveitől kezdve Eötvös csaknem négy évtizeden keresztül a *nehézségi erővel*, a *gravitációval* foglalkozott. A nehézségi erő köti össze a világegyetem tagjait, ez az erő okozza a testek súlyát, Eötvös a földi nehézség térbeli változásainak meghatározására a rendkívül érzékeny torziós ingát (egy igen vékony fémdróton lógó vízszintes rúd, melynek végeire nagyobb fémtömegek vannak helyezve) használta.

Gravitációs módszerének rendkívül nagy a tudományos jelentősége. A fizikában azért igen fontos ez a módszer, mivel vele *nagyon kicsiny* erőket mérhetünk le. Vele olyan mérések eszközölhetők, amelyek eredményei a világegyetem új felfogását adó általános relativitási elméletnek egyik legfontosabb kiinduló pontjául szolgáltak. Igen fontos kérdések megoldására használható Eötvös módszere a *geofizikában*, a *geodéziában*, a *szeizmológiában* és a *geológiában*.

Óriási jelentőségűek azok a következtetések, amelyek a *gyakorlati bányakutatásokban* tehetők Eötvös gravitációs eszközével. A Föld belső rétegeiben levő különböző sűrűségű anyagok ugyanis a Föld felületén ható nehézségi erőben elárulják jelenlétüket. Az Eötvös-féle eszközzel mért nehézségi erő értékeiből a Föld alatti rétegek menetére s bizonyos tekintetben azok minőségére következtethetünk. A Föld minden részén igen kedvező eredménnyel használják Eötvös eszközét a *petróleum-kutatásoknál*.

Eötvös gravitációs módszeréhez hasonló módszerrel a másik földi erőt, a *földmágnességi erőt* is vizsgálat tárgyává tette, azt az erőt, amely a mágnesű állását meghatározza. Vizsgálatai a mágnességre vonatkozó ismereteinket nagyjelentőségű eredményekkel gazdagították.

Az emlékkönyv további része a Matematikai és Fizikai Társulat folyóiratának, Eötvös születésének hetvenedik évfordulója alkalmával kiadott 1918. évi ünnepi számában megjelent közleményeket tartalmazza. Ezekben a dolgozatokban Eötvös kitűnő munkatársai, tanítványai részletesebben ismeretik Eötvös tudományos munkásságát. *Tanulmányok* igen gondos dolgozatában a kapillaritásra és a gravitációra vonatkozó vizsgálatait foglalja össze. *Pekár Dezső* az Eötvös-féle gravitációs mérések módjával, feldolgozásával, eredményeivel és jelentőségével foglalkozik. *Pekár Dezső* egy másik, *Fekete Jenővel* együtt készített dolgozatában Eötvösnek a gravitáció és tehetetlenség arányosságára vonatkozó kutatásait tárgyalja. *Fekete Jenő* rövid áttekintést ad Eötvös földi mágneses méréseiről, azok feldolgozásáról és eredményeiről. *Rybár István* a földön mozgó testek nehézségére vonatkozó Eötvös-féle vizsgálatokat ismerteti, egy másik dolgozatában Eötvös előadásairól és eredeti előadási kísérleteiről ír. *Mikola Sándor* Eötvös Loránd tudós egyéniségének analízisét teszi vizsgálat tárgyává.

Az emlékkönyv végén Eötvös Loránd dolgozatainak jegyzékét találjuk. A M. T. Akadémia a Bárány Eötvös Loránd emlékkönyvvel mély hálát és kegyeletet tisztelgetéssel fejezte ki Eötvös Loránd iránt és hozzáférhetőbbé tette további kutatásokhoz a legnagyobb magyar fizikus örökbeesű alkotásait.

Dr. Széll Kálmán.